

meglepő, lelkes fogadtatása, és a közönség kegyét kereső, kompromisszumokkal kilúgozott Csurka-szatíra, a *Szék, ág, szauva* visszhangtalansága, bukása.)

Nemegyszer azt érezzük, hogy Kazimir valójában önmagával vitázik. Egy-felől például éppen a bukás rémét hessegetve, felsorakoztatja a maga érveit amellet, hogy „a közönség többsége szereti, ha önmagát pozitív hősként látja viszont”, és kifejti aggályait, amiért „nálunk a nagy témák legtöbbször nemzeti önvizsgálatot jelentenek, amelyeknek eredményeképp szembe kell nézni önmagunkkal, és a tükrökép nem mindig hízelgő ránk nézve”. (416. o.) Más-felől azonban Kazimir megrendezte - és sikerre vitte! -, igaz, sok évvel ezelőtt, a *Rozsdatemetőt*. Amelyben igazán nem érezhette magát pozitív hősnek a közönség, hanem éppen ellenkezőleg, szigorú egyedi és társadalmi önvizsgálatra kény-szerűlt. S még azt sem mondhatná senki, hogy a *Rozsdatemető* kitérő volt vagy kivétel. Hiszen a kötet dialógusai újra felidéznek a Thália Stúdió emlékeztető magyar kísérleteit.

És végül, a legnagyobb rejtély: miért él Kazimir Károlyban ilyen szenvedélyes indulat a kritika ellen? Lehet, hogy pályája során érték fájdalmas, jogtalan sérelmek - kit nem értek? -, mint ahogy körülfonták megalapozatlan dicséretet is. Mégsem hiszem, hogy a pályája derekáig összegyűjtött kritikák kötete s a viták tapasztalata indokolja bizalmatlanságát. De még ha így lenne is, egyéni sérelmek alapján akkor sem lehet a színházkritika kettős, a közönség és a színház iránti elkötelezettségét, hivatását vitatni, s a színházi kritikát a színházművészet iránti felelőssége és kötelezettsége alól felmenteni. „Arra a kérdésre, hogy milyen segítséget nyújthat a színházi kritika, a következőt felelhetem: a kritika elsősorban ne a színházaknak, hanem a közönségnek legyen segítségére. Az esetek nagy többségében a kritikusok kevésbé jártasak a színházak területén, mint a színházi dolgozók. Igen kevés olyan esetet ismerek, amikor a színházi kritika hozzájárult volna a színházak fejlődéséhez. Korunkban egyáltalán nem tudok ilyen esetről.” (417. o.) Igaz, ezeket a sorokat nem Kazimir írta, ő csak idézi ... Ám a félszázados Lunacsarszkij-idézet spanyolfala mögül kibocsátott nyilaival Kazimir nem a kritikusai tévedésekre, hanem a kritikusai jogokra ló! A kötelezettségtől elválaszthatatlan jogok pedig - és ezt lelke mélyén Kazimir is tudja - sérthetetlenek.

Nagy szavak nélkül

Létay Vera mintegy négy évadot rögzítő színikritikáit adta közre a Magvető Kiadó (*Igent és nemet mondani*). A vállalkozás nem egyedülálló. Jelesebb színi-bírálóinknak meg-megjelennek összegyűjtött opuszai. De az élmény- vagy pontosabban: az élvezet - amit ennek a kötetnek az olvastán kapunk - kivételes. Miért?

Választ keresve nyilván azokat az ismérveket kell megtalálnunk, melyek megkülönböztetik Létay Verát kor- és szaktársaitól. Ez a feladat azonban korántsem egyszerű, kivált az ellenségszerzés és a beskatulyázás réme miatt nem. Kezdjük ezért a biztonsággal biztató általánosságok felől.

A színház, jellegénél fogva, az „itt és most” művészet. Ha az előadás estéjén nem jutott el a produkció hatása a közönséghez, a műalkotás egésze leesett az idő rostáján. De ha meg is ragadta nézőit, akkor is csak bonyolult, sokszoros áttételen keresztül, az emlékek megszépítő - de mindenképpen torzító - ködén át marad fenn. Aki arra vállalkozik, hogy ennek az illékony művészetnek az értékeit felkutassa, magyarázza, rögzíti: gyakran, úgy tetszik, homokra épít várat. S hogy mennyire homokra, azt éppen az összegyűjtött kritikák kötetei igazolják, hiszen a lelkesült vagy elmarasztaló bírálat alól már régen elfújta az idő az alapul szolgáló színházi alkotást. Csak kivételes erényű kritikusok számára adatik meg, hogy azt sikerül megörökíteniük az egyes bírálatokban is, ami a színházból tendencijelleggel fennmarad: a színházművészet korunkról mondott vallomását.

Így, miközben a színházi kritika a má-nak szól, a jövő számára is jegyzeteket készít. A bírálat írójától elvárja, hogy ne csak értékeljen, de újra érzékletessé is tegyen. Volt előadások bírálati kötetben - ez már a jövővel szembesülés. Az a színháznak, az a kritikusnak és az a bírálatot olvasó színházlátogatónak.

Létay Vera kiállta - reményünk szerint nemcsak máig terjedően - a jövővel szembesülés próbáját. Írásaiban mindenkor túl tudott látni az itt és most szorosán értelmezett kritériumain. Méréceje nem egyszerűen a naprakész elvárásoknak felel meg, hanem az egyetemesebb igényeknek is. Mindenekelőtt azért, mert disztíngálni tud a napi értékek s az egyetemes értékek között. Viszonyukat reális hierarchiában látja. A különbség-

tevés képessége a színjáték szakszerű elemzéséből következik. Az analízis azonban nem veszejt a részletek között: tudatosított szintézishez vezet.

Módszere - túl a felkészültség és megalapozott műveltség feltételein - a könnyen, világosan előadott érvelés. Gyakran megengedi, hogy ne a racionálisan kifejthető érvekkel, de a szerencsésen választott hasonlatokkal, jelzőkkel tegye érzékletessé a jelenséget, melyet boncol, vagy konklúziót, mely összebenyomásként így megjeleníthető. Szellemes képei, ötletei, stílári játékaiban azonban soha nem önmagukért születnek meg, hanem mindig azért, hogy a szintézist, az elemzés plaszticitását szolgálják. Fontos ezt hangsúlyoznunk, mert szellemesnek tartott színikritikusaink közül nem egy sergő-forgó szöbűvésszellet, öntetszelgéssel teszi magát szórakoztatóvá. Elfelejtve mind maga, mind az olvasója számára, hogy nem őt akarjuk élvezni, hanem általa valami fontosabbat.

Létay soha nem tolauskzik előtérbe, így eléri, hogy nemcsak nem válik fárasztóvá állandó kritikusi jelenléte, hanem kifejezetten kellemes, igényelt, gyakran és tartósan várt partnerünké válik. A mértéktartásnak rá jellemző finomsága azt bizonyíthatná, hogy szenvedélytelen kritikus. Valóban: soha nem ront szenvedélyesen a rosszra. „Csupán” udvariasan, de ellentmondást nem tűrően kitesékeli. Soha nem fogad el semmit, ami jó, érvelés nélkül. Ezért nem is kell aztán, hogy lelkenedzen: az érveléssel elfogadtatott. Ebben a fegyelmzett rendszerben jó ízléssel tudja elhelyezni azokat a műveket is, melyekhez nincs különösebb belső affinitása: Németh László, Illyés Gyula drámáihoz például. De azt is tudunkra képes adni tajtékos lelkesedés nélkül, az értékrendszer megőrzése mellett, hogy kik azok, akikkel világa egybevá. Gondoljunk csak arra, milyen szavakkal méltatja Bulgakovot, hogyan elemzi, értékeli Csurka drámáját.

Gyakran érvelnek színikritikusok azzal, elkötelezettségüket bizonyítva, hogy a színház szerelmei. Nem tudom, hogy Létay szerelmes-e a színházba. Azt sem, hogy lehet-e színházba szerelmesnek lenni. Annyi azonban nyilvánvaló, hogy a szerelemvallóknál tartósabb, tartalmasabb Létay kapcsolata a színházzal. Nem vallomásából nyilvánvaló ez, hanem abból a lankadatlan fegyelméből, igényességéből és éberségéből, mellyel színházaink munkáját követni képes.

B. E.